

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ  
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ



*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*

**ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА  
В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ:  
ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ**

*присвяченої 125-річчю Національного університету  
біоресурсів і природокористування України*

**Секція 4. Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни  
та глобальних викликів**

**25 травня 2023 року  
Київ, Україна**

Організатор конференції:

Національний університет біоресурсів і  
природокористування України

Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. Міжн. наук.-практ. конф., секція 4: Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 358.

Матеріали конференції подано в авторській редакції.

У збірнику подано результати обговорення актуальних проблем, перспектив і шляхів забезпечення продовольчої та екологічної безпеки в умовах війни, плану відновлення України, сталого розвитку світу в контексті глобальних і регіональних викликів, трансформації суспільства та формування нової парадигми розвитку.

**Редакційна колегія:**

Ніколаєнко С. М. (відповідальний редактор), Кваша С. М., Кондратюк В. М., Ткачук В. А., Шинкарук В. Д., Барановська О. Д., Баль-Прилипка Л. В., Братішко В. В., Глазунова О. Г., Гриценко І. С., Діброва А. Д., Євсюков Т. О., Каплун В. В., Коломієць Ю. В., Кононенко Р. В., Васишин Р. Д., Мельник В. І., Остапчук А. Д., Отченашко В. В., Рудик Я. М., Ружило З. В., Савицька І. М., Тонха О. Л., Цвіліховський М. І., Яра О. С.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

**ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ  
ВІДБУДОВИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ**

*присвяченої 125-річчю Національного університету біоресурсів  
і природокористування України*

**Секція 4. Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів**

Відповідальний за випуск: **Отченашко В. В.**

© НУБіП України, 2023.

УДК 378.147:159.9:364-786-058.65

## ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ВІЙНИ ТВОРЧІСТЮ

**Демченко І.І.**, доктор педагогічних наук, професор (demchenko.i@nubip.edu.ua)  
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

**Ревнюк Н. І.**, доцент (nataliya.revnyuk@udpu.edu.ua)  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань

Вже більше року Україна чинить запеклий опір повномасштабному вторгненню російських військ. Активні військові дії в багатьох регіонах на сході, півдні та півночі країни, жорстокі терористичні дії окупантів, постійні напади на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури, атаки з використанням ракет та безпілотних літальних апаратів призвели до появи мільйонів внутрішньо переміщених осіб, еміграції українських біженців до інших країн та травматичних страждань серед дорослих і дітей.

У цих умовах діти є найбільш вразливими з точки зору психологічного стресу та травматичних наслідків. Більшість батьків (61%) вважають, що їхні діти страждають від таких симптомів стресу, як поганий сон, тривожність, труднощі з концентрацією уваги, відчуття самотності та проблеми у спілкуванні з однолітками та вчителями [3].

На думку психологині М. Франко, все населення України, в тому числі і діти, зараз переживає колосальну фрустрацію (психічний стан людини, що виражається в переживаннях і поведінці, викликаних непереборними труднощами на шляху до досягнення мети і невідповідністю дійсності очікуванням людини) [5]. Іншими словами, це такий емоційний стан, який може бути викликаний як зовнішніми чинниками (обставини, умови, події, гендерні, расові, етнічні, психофізичні ознаки, соціальний статус тощо), так і внутрішньо-особистісним конфліктом (інтенсивність, терміновість та важливість потреби, мети, яку неможливо задовольнити чи досягти). У фруструючих обставинах людина відчуває цілу гаму емоцій, серед яких переважають гнів та страх. Може спостерігатися апатія, агресія або аутоагресія, рухове збудження, деструкція і регресія, гострі переживання, образа, втома, гнів, ворожість, ненависть, безсилля, відчай тощо. Фрустрація може призводити до адаптивної (варіативна, конструктивна та зріла, спрямована на досягнення мети) або до інфантильної (деструктивна, ригідна і незріла, спрямована на руйнування шляху до мети деструктивними способами) поведінки [4].

У виробленні здатності особистості впоратись із фрустрацією велике значення має досвід, отриманий в дитинстві, адже життєва дорога дитини не проходить без протиріч і боротьби, що є необхідною умовою розвитку, адже життєвий шлях дитини не позбавлений протиріч і боротьби, що є необхідною умовою розвитку. На думку британського психоаналітика Мелані Кляйн, це та несвідома частина психіки, де всі душевні переживання і труднощі пов'язані з конфліктами і почуттям провини, особливо перед батьками, через вплив несприятливих факторів в оточенні дитини. Бажання, які в принципі не можуть бути виконані, викликають почуття суперництва, ворожості і ненависті, так що руйнівні імпульси дитини спрямовані проти людей, яких вона найбільше любить, породжуючи боротьбу між любов'ю і ненавистю, яка є найглибшим джерелом нещастя у дітей, та й у дорослих, а також нагальну потребу захистити їх від власної агресії [6].

Під час бойових дій діти страждали від інтенсивних ворожих обстрілів, які руйнували їхні домівки, бачили поранених або вбитих рідних і домашніх тварин, чули звуки снарядів, крики і плач, часто змушені були жити серед незнайомих людей, у темних, сирих підвалах без належного харчування та умов проживання. Вони відчували смуток, жаль, страх, образу,

гнів, відчай і безнадію. Ці зовнішні та внутрішні фактори призвели до формування деструктивного та агресивного образу внутрішнього світу дитини, що завдає незмірної шкоди її психологічному розвитку та загострює конфлікт між любов'ю та ненавистю.

Мелані Кляйн радить, що дитина, чий світогляд формується під впливом люблячого і захисного оточення, може зберегти впевненість у своїй здатності любити навіть в умовах стресу війни, і таким чином розвинути величезну моральну силу і стійкість. Саме це дозволяє деяким дітям витримувати суворі випробування і навіть жахи, які їм доводиться переживати під час війни та на окупованих територіях країни. Це є одним із джерел творчості в дитинстві та подальшому житті, оскільки кожне інтелектуальне та мистецьке досягнення підтримується бажанням зберегти, відновити і навіть відтворити щось життєво важливе, що, як вважається, перебуває під загрозою втрати [там само].

Для набуття здатності протистояти стресам навколишнього середовища, швидко адаптуватися в умовах стресу, відновлення конструктивного реагування дитини на фрустрацію важливо систематично впроваджувати заходи соціально-психологічної реабілітації, спрямовані на профілактику, відновлення та корекцію психічних станів, поведінки, якостей і властивостей особистості, яка переживає фрустрацію; створення сприятливих умов для творчої діяльності дітей відповідно до їхніх здібностей; формування позитивного ставлення до життя, суспільства, сім'ї, навчання, праці.

Слід зазначити, що діти переживають деструктивні фрустрації в різних видах діяльності, в тому числі і в творчій, але переживають їх набагато легше, ніж при виконанні завдань з суто інтелектуальною активністю. Творчий процес розвиває емоційну, сенсорну, когнітивну, комунікативну, моторну та інші сфери психофізичного розвитку дитини, що сприяє розвитку навичок самоконтролю, які є сприятливою умовою для реабілітації деструктивних фрустраційних реакцій. Через мистецтво творчість виконує реабілітаційну та терапевтичну функції, адже під впливом мистецтва дорослі та діти переживають катарсис – моральне очищення, піднесення душі, що відбувається в процесі співпереживання та співчуття. Тобто вивільнення психічної енергії, розрядка, що призводить до зменшення, послаблення або повного усунення стану фрустрації, кращого розуміння внутрішнього світу та потреб і позитивно впливає на особистість [2].

Крім того, з часом діти схильні пригнічувати травматичні переживання (захисний механізм психіки), але ці пригнічені, непрожиті почуття не зникають, а з часом починають контролювати психіку і можуть «вибухнути» з великою силою в будь-який момент. Саме творча діяльність дозволяє ці негативні почуття прожити і вивільнити, що значно знижує ризик повторної травматизації та розвитку (посттравматичного синдрому).

Під час спонтанного творчого процесу, створюючи образи різними способами, засобами і матеріалами, діти можуть малювати і вималювати, ліпити і виліпити, кричати і викричати свої переживання, гнів, агресію, сум, безпорадність, тобто всі ті деструктивні ефекти їхнього психічного стану. Як стверджує психологиня Р. Мороз, що у соціально-психологічному реабілітаційному процесі важливо посилити внутрішні ресурси дитини за допомогою різноманітних зображувальних, ігрових технік, – і вона сама віддзеркалить у творчому продукті свій біль, а отже, зцілиться. Арт-терапія – дуже потужний інструмент відновлення і гармонізації психіки дітей, їх зцілення настає у творчому процесі [1].

Тому реабілітаційний складник освітнього процесу дітей, які постраждали від воєнних дій, повинен бути зорієнтований на стимулювання творчої їх активності. Слід широко застосовувати соціально-психологічні (творчо-розвивальні ігри і вправи), арт-терапевтичні (зображувальні, танцювальні, літературні, музичні та ін.) методи і технології соціально-психологічної реабілітації дітей.

Варто скористатися комплексом творчих ігор і вправ: «Малюємо емоції», «Різнокольорова вода», «Крижинки», «Музика та емоції», «Вгадай емоцію», «На що схожа емоція», «Відтвори емоцію», що сприяють успішній корекції деструктивних емоційних проявів, розвитку емоційного інтелекту, саморегуляції та адекватних поведінкових реакцій дітей.

Можна запроваджувати наступну серію вправ та ігор «Дерево очікувань», «Допоможи мені», «Хто я», «Роби як я, роби разом зі мною, роби сам, роби краще мене», «Майструй для когось», «Домалюй малюнок», «Чудові перетворення», «Чарівні плями», мету яких спрямовано на відновлення та розвиток позитивної мотивації, уяви і фантазії, підвищення рівня пізнавальної активності та самоактуалізації

З метою адаптації й соціалізації в колективній соціально-психологічній реабілітаційній роботі з дітьми, які постраждали від воєнних дій запропоновано заняття гуртка «Паперові фантазії». Це своєрідна терапія творчістю засобами паперової пластики, що обумовлено високим інтересом дітей до оволодіння техніками художнього конструювання з паперу, бажанням створити свій власний або спільний колективний виріб. Такі роботи діти можуть зберігати як ціннісний продукт власної чи колективної творчості, а можуть із силою зім'яти, порвати, потоптати його, давши волю негативним емоціям. Тобто діяльність дітей під час занять з паперової пластики сприяє розвитку емоційного-почуттєвої, мотиваційно-ціннісної, пізнавальної та діяльнісної сфер особистості, а також виступає вагомим засобом емоційного розвантаження.

Отже, залучення дітей війни до творчого процесу в соціально-психологічній реабілітації сприяє пом'якшенню шкідливого впливу трагічного досвіду, активізації сенсорної сфери та внутрішнього відчуття безпеки, виробленню здатності долати фрустрацію та емоційної саморегуляції, утворенню величезного полігону для дослідження властивостей предметів (видів фарб, паперу, пластичних та графічних матеріалів тощо) та дрібної моторики (малювання, ліплення, різання, витинання, штрихування, змінання тощо)

#### **Перелік покликань:**

1. Вайлі О. Як малювання та казки зцілюють травму війни? Рішення від кризових психологів. URL: <https://rubryka.com/ru/article/painting-and-fairytales-during-war/>
2. Виготський Л. С. Психологія мистецтва / Під ред. М. Р. Ярошевського. М: Педагогіка, 1987. 344 с.
3. Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. Бриф дослідження. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/>
4. Литвинчук Л.М. Тенденції розвитку фрустраційних реакцій сучасної молоді. «Психологія: реальність і перспективи»: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2020. Вип. №15 С. 111-118
5. Чому не варто очікувати закінчення війни. URL: [https://tvoemisto.tv/blogs/chomu\\_ne\\_varto\\_ochikuvaty\\_zakinchennya\\_viyuny\\_133746.html](https://tvoemisto.tv/blogs/chomu_ne_varto_ochikuvaty_zakinchennya_viyuny_133746.html)
6. Melanie Klein The effect of war on children. URL: <https://klein-archive.tumblr.com/post/160985266922/the-effect-of-war-on-children/amp>